

obrad pasterzy Kościoła w Azji, którzy na pewno doskonale znają swoje „owce” oraz orientują się w wielości problemów Kościołów partykularnych, którym służą. Uczciwość nakazuje, by nie tylko wychwalać dane dzieło, ale wskazać też na pewne w nim uchybienia czy braki. W pracy *Kościół Azji a religie* zabrakło indeksu tematycznego, który byłby niezmiernie pomocny do prowadzenia dalszych eksploracji naukowych, badań teologicznych oraz refleksji. Hipotetyczny indeks o charakterze analitycznym, z uwagi na złożoność tematu, którego by dotyczył, na pewno liczyć mógłby wiele stron. Przydatna byłaby nadto bibliografia, zbierająca nie tylko informacje podane w przypisach na początku każdego dokumentu, wskazujące na jego źródło, ale ukazująca stan badań oraz recepcji nauczania FABC, a także wykaz skrótów. Książka nabrałaby wówczas większego waloru jako źródło informacji naukowej.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

Grzegorz M. BARTOSIK OFMConv, Marian KOWALCZYK SAC (red.), *Fatima w Bożym planie zbawienia. Międzynarodowy Kongres Mariologiczno-Maryjny. Spotkanie Kustoszów Sanktuariów Polskich Zakopane – Krzeptówki, 13-17 września 2017*, Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa–Zakopane 2018, ss. 320 + dwie wkładki zdjęć.

„W roku 2017 – piszą we *Wprowadzeniu* redaktorzy: Grzegorz M. Bartosik OFMConv i Marian Kowalczyk SAC – obchodziliśmy setną rocznicę objawień fatimskich. W całym Kościele jubileusz ten wiązał się z wieloma wydarzeniami, w których nie tylko dziękowaliśmy Panu Bogu i Matce Bożej za dar objawień i ich owoce, ale także zadawaliśmy sobie pytanie, jakie miejsce objawienia fatimskie powinny odgrywać w życiu współczesnego Kościoła i poszczególnych chrześcijan” (s. 9). Jubileusz fatimski celebrowany był w Polsce przez cały rok 2017. Zorganizowano wiele naukowych konferencji, a także opublikowano liczne materiały związane z świętowaniem stulecia objawień Matki Bożej w Fatmie. Zostały ogłoszone drukiem zarówno w periodykach, jak i w pozycjach książkowych. Miejscem centralnych jubileuszowych uroczystości była „Polska Fatima”, tj. Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem na Krzeptówkach, gdzie odbył się Międzynarodowy Kongres Mariologiczno-Maryjny, zatytułowany

tak, jak omawiane dzieło – *Fatima w Bożym planie Zbawienia*. Kongres ten połączony był ze spotkaniem Kustoszków Polskich Sanktuariów. Jego organizatorami było: pallotyńskie Sanktuarium na Krzeptówkach, Komisja Maryjna Episkopatu Polski, Zespół Konferencji Episkopatu ds. Sanktuariów oraz Polskie Towarzystwo Mariologiczne.

Książka prezentuje dokumentację tegoż Kongresu oraz spotkania Kustoszków. Autorami tekstów są przedstawiciele Kościołów partykularnych z następujących państw: Polska, Włochy, Szwajcaria, Irlandia, Portugalia, Słowacja, Egipt. Jej strukturę wyznaczają: *Część wprowadzająca* (s. 9-42), trzy części tematyczne: *Orędzie fatimskie w perspektywie biblijnej, patrystycznej i dogmatycznej* (s. 45-90); *Orędzie fatimskie w perspektywie duchowo-moralnej i pastoralnej* (s. 91-148); *Orędzie fatimskie w perspektywie historyczno-socjologicznej* (s. 149-212). Dalsze części to: *Dyskusja panelowa nt. Tajemnice fatimskie* (s. 213-275); *Homilie i Kazania* (s. 277-301); *Zakończenie* (s. 303-308), *Załączniki* (s. 309-317).

W części otwierającej książkę zamieszczone zostały następujące teksty i dokumenty: Grzegorz Bartosik OFMConv, Marian Kowalczyk SAC, *Wprowadzenie; Błogosławieństwo Ojca Świętego Franciszka*; abp Stanisław Gądecki, *Słowo do uczestników Kongresu*; Czesław Rakowski, *Liturgia i pobożność ludowa w sanktuarium*; Marian Mucha SAC, *Powitanie Gości i otwarcie sympozjum*; kard. Zenon Grocholewski, *By należycie odpowiedzieć na matczyną miłość Maryi. Przesłanie na rozpoczęcie Kongresu* oraz bp Henryk Ciereszko, *Wprowadzenie w tematykę*.

W bloku tematycznym *Orędzie fatimskie w perspektywie biblijnej, patrystycznej i dogmatycznej* znalazły się opracowania: Denis Shaya Raj Kulanaisama, *Orędzie fatimskie w świetle apokaliptyki biblijnej*; Józef Grzewaczewski, *Idea pokuty i ekspiacji za grzechy w Kościele pierwszych wieków* oraz Manfred Hanke, *Treści dogmatyczne w objawieniach Anioła w Fatimie*.

Na część zatytułowaną *Orędzie fatimskie w perspektywie duchowo-moralnej i pastoralnej* złożyły się referaty – artykuły: Ireneusz Mroczkowski, *Nawrócenie i pokuta w świetle objawień fatimskich. Przesłanie z Fatimy a współczesne struktury zła*; Czesław Parzyszek SAC, *Oddziaływanie Sanktuarium Fatimskiego na Krzeptówkach*; Krzysztof Czaplak SAC, *Działalność i Misja Sekretariatu Fatimskiego w Zakopanem*.

W trzeciej sekcji tematycznej, zatytułowanej, *Orędzie fatimskie w perspektywie historyczno-socjologicznej*, opublikowane zostały teksty: Carlos Cabecinhas, *Znaczenie Fatimy dla Kościoła i współczesnego świata*;

Jana Moricová, *Przesłanie fatimskie jako inspiracja dla Kościoła podziemnego na Słowacji*; Milad Sidry Zakhary CM, *Maryja Dziewica w islamie*.

Zapis dyskusji panelowej na temat tajemnic fatimskich zawiera teksty wystąpień następujących osób: Grzegorz Górny, *W świetle Fatimy. Komunizm jako Anty-dekalog*; Marian Kowalczyk SAC, *Męczeństwo wyznawców Chrystusa w kontekście wizji piekła jako skutek kryzysu wiary według pierwszej i trzeciej części Sekretu Fatimskiego*; Monika Waluś, *Druga tajemnica fatimska. Kult Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny*; William Anthony Thomas, *Święty Jan Paweł II – papież fatimski. Nadzwyczajny pontyfikat przepowiedziany przez Świętych*; Emilio Cardenas SM, *Objawienie Niepokalanej w Auschwitz w ostatnim kazaniu św. Maksymiliana Kolbego. Lipiec 1941*.

Na *Homilie i Kazania* złożyły się: kard. Zenon Grocholewski, *Modlitwa, jakiej domaga się Matka Boska Fatimska. Kazanie wygłoszone w Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej, Krzeptówki, 13 września 2017 roku*; bp Henryk Ciereszko, *Tak Bóg umiłował świat. Homilia wygłoszona w Święto Podwyższenia Krzyża Świętego 14 września 2017 r.*; abp Marek Jędraszewski, *Obok krzyża Jezusowego stała Matka Jego. Homilia wygłoszona we wspomnienie Matki Bożej Bolesnej, 15 września 2017 r.*; Zenon Hanas SAC, *Dobre drzewo, przynoszące dobre owoce. Homilia wygłoszona w dniu 16 września 2017 r.*; Carlos Cabecinhas, *Fatima prowadzi do doświadczenia Bożego Miłosierdzia. Homilia wygłoszona na zakończenie Międzynarodowego Kongresu Mariologiczno-Maryjnego, 17 września 2017 r.*

Dzieło wieńczy *Zakończenie* w opracowaniu G.M. Bartosika OFM-Conv oznaczone jako *Podsumowanie i zakończenie części naukowej Kongresu*. Całość uzupełniają *Załączniki*: 1. Program Kongresu; 2. Informacja o nadaniu Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem na Krzeptówkach statusu Sanktuarium Narodowego. Załączonych zostało nadto kilkanaście fotografii.

Wizje fatimskie, których w wyjątkowo dramatycznym czasie (I wojna światowa, zbliżająca się bolszewicka rewolucja w Rosji) doświadczyły dzieci Franciszek i Hiacynta wiążą się z objawieniem publicznym. Były i wciąż pozostają odpowiedzią na proroctwa Starego Testamentu oraz na przesłanie Nowego Testamentu, głównie na Ewangelie i Apokalipsę. Orędzie Fatimskiej Pani zawsze było aktualne w Kościele, a dziś staje się wręcz imperatywem odnoszącym się do zadośćuczynienia i ekspiacji za grzechy.

Tegoż zadośćuczynienia tak bardzo domagała się Matka Boża w Fatimie. Objawienia Anioła w tym miejscu, wskazywały i dziś nie przestają wskazywać na znaczenie adoracji i uwielbiana Trójcy Świętej przez wiernych Kościoła katolickiego jako skutecznego antidotum na wszelkie zagrożenia i każdy chaos, od moralnego poczynając na politycznym kończąc. Uznanie Boga za najważniejszego w życiu poszczególnej osoby, ale też i całych społeczeństw, winno prowadzić do nawrócenie i pokuty.

„Wielkimi propagatorami orędzia fatimskiego – przypomniał G. M. Bartosik OFMConv – byli papieże: Pius XII i św. Jan Paweł II. *Akt oddania świata Niepokalanemu Sercu Maryi* z roku 1942, dokonany przez pierwszego z nich zaowocował zakończeniem II wojny światowej. Z kolei *Akt zawierzenia świata i Rosji Niepokalanemu Sercu Maryi*, jakiego dokonał św. Jan Paweł II w 1984 r. przyniósł skutek w postaci upadku komunizmu. Dzięki wstawiennictwu Niepokalanej cieszymy się wolnością i żyjemy w niepodległym kraju. Zapowiedzi Fatimskiej Pani spełniły się bowiem i spełniają na naszych oczach”. Te praktyczne uwagi stanowią program pracy duszpasterskiej, która winna być prowadzona wszędzie tam, gdzie oddawana jest cześć Matce Bożej Fatimskiej. Znaczenie mają tu nabożeństwa fatimskie celebrowane 13 dnia każdego miesiąca, upamiętniające nie tylko dni objawień Matki Bożej, które miały miejsce od maja do października 1917 r., ale i dzień zamachu na życie Jana Pawła II – 13 maja 1981 r. Nabożeństwa te wyrażają nadto wdzięczność wobec Pani Fatimskiej za uratowanie papieża-Polaka. Ważną symboliczną funkcję pełnią procesje z figurą Matki Bożej Fatimskiej wokół kościołów, z których w praktyce duszpasterskiej nie powinno się rezygnować, a które napotykają niejednokrotnie sprzeciw. Istotne są nadto pielgrzymki do Fatimy, które – po ożywieniu w stulecie objawień – powinny wpisać się na stałe do kalendarium peregrynacji w Europie.

Warto wziąć do ręki książkę *Fatima w Bożym planie zbawienia* i jej treść „wprowadzić do serca”, by odważnie i konsekwentnie podjąć wyzwania objawienia Matki Bożej w Fatimie i im podołać. Należy też kompetentnie odpierać wszelkie fantastyczne niemal interpretacje poszczególnych tajemnic fatimskich, których samozwańczymi „ekspertami” stali się dziennikarze różnych pism, często nie mających chlubnej opinii, a specjalizujących się w prezentowaniu nadzwyczajności. Zazwyczaj zakończyli swą edukację religijną na etapie przygotowania do Pierwszej Komunii Świętej, bądź w ogóle w ich wychowaniu rodzinnym religia nie była obecna, a dziś – po latach mieniają się ekspertami w sprawach wiary i moralności. Publikacje takich

„autorytetów” są niewiarygodne, a nawet tendencyjnie wrogie Kościołowi. Bardzo często manipulują oni właśnie cudami i objawieniami, takimi jak chociażby objawienie fatimskie

Orędzie fatimskie nie stanowi odpowiedzi na ludzką ciekawość. Nie jest też prowokacją do dowolnego interpretowania przesłania Matki Bożej. Jedynie słuszną drogą zgłębiania tajemnicy objawionej w Fatimie jest nieustanne, wierne „odczuwanie z Kościołem” (*sentire cum Ecclesia*), tak jak uczyli wielcy święci i błogosławieni. Interpretacja objawień Matki Bożej w Fatimie bez miłości i respektu do Kościoła prowadzi do specyficznej *science fiction* – pseudo-eklezyjalnej fikcji, i koniec końców – do manipulacji Kościołem.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

Umberto ECO, Carlo Maria MARTINI, *W co wierzy ten, kto nie wierzy? Dialog epistolarny*, przekł. Ireneusz KANIA, Noir sur Blanc, Warszawa 2018, ss. 95.

Zarówno chwytliwy tytuł, jak i niewielka objętość, stanowią dużą zachętę do sięgnięcia po tę starannie wydaną książkę. Podtytuł – *Dialog epistolarny* – zapowiada ciekawą rozmowę dwóch wybitnych autorytetów. Umberto Eco (1932-2016) to filozof, mediewista, semiolog i badacz kultury masowej, znany przede wszystkim jako autor wydanej w 1980 r. i sfilmowanej powieści *Imię róży*, uważanej z jedno z arcydzieł XX w. Kardynał Carlo Maria Martini (1927-2012) to jezuita i wybitny biblista, w latach 1980-2002 arcybiskup Mediolanu, postrzegany jako „kardynał dialogu”. Z inicjatywą ich rozmowy wystąpił w 1995 r. Ferdinando Adornato, kierujący wówczas periodykiem „Liberał”. Korespondencja prowadzona w latach 1995-1996 została zebrana i opublikowana przez rzymskie wydawnictwo Atlandide Editoriale w niewielkiej książeczce, przetłumaczonej na język polski i wydanej w 1998 r. przez krakowskie wydawnictwo WAM. Niniejsze wydanie jest wznowieniem, które zawiera teksty listów bez dodatkowych komentarzy.

Autorem pierwszego listu, zatytułowanego *Laicka obsesja nowej Apokalipsy* (s. 9-17) jest U. Eco, na który kardynał odpowiada listem opatrzonym tytułem *Nadzieja koniec przekształca w „cel”* (s. 19-26). Drugi etap rozmowy otwiera list *Kiedy rozpoczyna się życie człowieka?* (s. 27-35) z odpowiedzią *Życie ludzkie uczestniczy w życiu Boga* (s. 37-44). Na trzeci